

Výsledky druhej vlny zisťovania finančnej situácie a spotreby domácností¹

Andrej Cupák, Anna Strachotová
Národná banka Slovenska

Národná banka Slovenska realizovala v roku 2014 druhú vlnu zisťovania finančnej situácie a spotreby domácností. Toto zisťovanie je súčasťou projektu Európskej centrálnej banky *Household Finance and Consumption Survey* a zúčastňujú sa na ňom všetky krajiny eurozóny. Zisťovanie je prioritne zamerané na získanie údajov o bohatstve a zadlžení slovenských domácností, obsahuje aj údaje o príjmoch domácností a indikátory spotreby. V tomto článku prezentujeme vybrané základné výsledky získané z druhej vlny zisťovania a ich porovnanie s výsledkami prvej vlny prieskumu. Osobitne sa venujeme predovšetkým distribúcii bohatstva, príjmu, spotrebe a tvorbe úspor.

- 1 Príspevok sumarizuje hlavné zistenia príležitostnej štúdie NBS *Výsledky druhej vlny HFCS (2015)*.
- 2 Podrobné informácie o projekte HFCS sú na stránke ECB http://www.ecb.int/home/html/researcher_hfcs.en.html.
- 3 Výsledky prieskumu prvej vlny HFCS na Slovensku sumarizuje publikácia http://www.nbs.sk/_img/Documents/PUBLIK/OP_1-2012_Senaj_Zavadil_hfcs.pdf.
- 4 Prieskum teda nepokrýva osoby žijúce v kolektívnych domácnostiach a inštitúciách.
- 5 Hrubé bohatstvo je definované ako súčet finančných a reálnych aktív domácností.
- 6 Čisté bohatstvo je definované ako rozdiel medzi celkovými aktívami a celkovými pasívami domácností.
- 7 V porovnaní s ostatnými krajinami eurozóny je však podiel domácností s nulovým a negatívnym bohatstvom v SR veľmi nízky.
- 8 Vzhľadom na metodické rozdiely v štruktúre vzorky prieskumu v HFCS2 oproti HFCS1 je potrebné toto porovnanie brať s určitou toleranciou.

ZISŤOVANIE FINANČNEJ SITUÁCIE A SPOTREBY DOMÁCNOSTÍ

Zisťovanie finančnej situácie a spotreby domácností je súčasťou európskeho projektu *Household Finance and Consumption Survey* (ďalej HFCS), ktorý koordinuje ECB.² HFCS je zamerané na získanie údajov o ekonomických zdrojoch domácností – vo forme bohatstva a príjmov – a o možnostiach ich použitia, najmä formou spotreby a tvorby úspor. Rozsah zisťovania umožňuje získať informácie o distribúcii vlastníctva aktív a záväzkov v populácii Slovenska na základe vybraných socioekonomických charakteristík domácností.

Údaje z národných zisťovaní sú základňou pre analýzy, v ktorých sa centrálné banky zaujímajú najmä o to, ako rôzna distribúcia bohatstva a finančných aktív a pasív ovplyvňuje rýchlosť a účinnosť transmisie menovej politiky, aké sú dôsledky distribúcie finančných pasív na finančnú stabilitu, aký je dopad menovej politiky na rozdelenie bohatstva domácností. Predmetom záujmu centrálnych bánk je tiež zvyšujúci sa rozsah zadlženosti domácností, jej distribúcia, ako aj vplyv zadlženosti na ekonomickú situáciu a spotrebitelské výdavky domácností. Údaje zo zisťovaní sú podkladom na meranie distribúcie bohatstva domácností v rámci krajiny a na analyzovanie rozdielov v bohatstve a jeho skladbe v skupine krajín eurozóny.

Na Slovensku sa zisťovanie prvýkrát realizovalo v novembri 2010.³ V apríli 2014 Národná banka Slovenska v spolupráci so Štatistickým úradom SR uskutočnila druhú vlnu zisťovania. Zúčastnilo sa na nej 2 135 domácností z celkového počtu 4 200 oslovených domácností. Celková miera odozvy teda predstavovala 50,8 %. Pri interpretácii výsledkov je potrebné mať na zreteli skutočnosť, že zisťovanie pokrýva iba súkromné domácnosti⁴ a informácie týkajúce sa výšky bohatstva domácností sú založené na samohodnotení respondentov.

POROVNANIE VÝSLEDKOV PRVEJ A DRUHEJ VLNY ZISŤOVANIA

V porovnaní s prvou vlnou zisťovania (ďalej HFCS1) slovenské domácnosti uvádzali nižšiu hodnotu vlastných reálnych aktív. Podľa výsledkov zisťovania domácnosti vlastnili aj finančné aktíva v nižšom objeme, ako uvádzali v roku 2010. Finančné záväzky naopak rástli, zvýšil sa počet domácností s finančnými záväzkami a zároveň sa zvýšila aj nominálna hodnota nesplatených dlhov. Výsledkom poklesu hrubého bohatstva domácností⁵ a rastu zadlženosti je pokles celkového čistého bohatstva domácností⁶.

V rozdelení čistého bohatstva slovenských domácností podľa jeho výšky mierne poklesla najpočetnejšia skupina domácností s čistým bohatstvom v rozpätí od 10 tisíc € do 100 tisíc € a poklesol tiež podiel domácností vo vyšších majetkových kategóriách. Naopak zvýšil sa podiel domácností s čistým bohatstvom do 10 000 € a tiež podiel domácností s negatívnym alebo nulovým čistým bohatstvom (graf 1).⁷

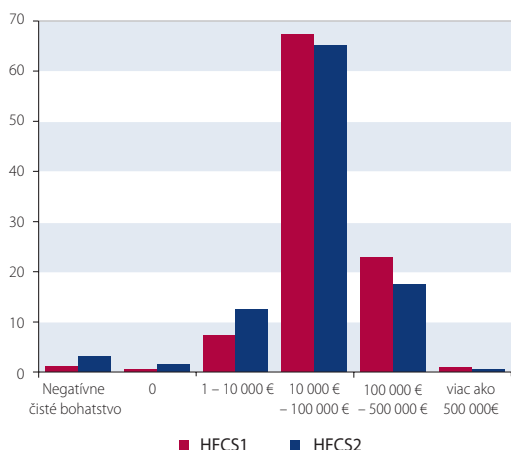
V rozdelení hrubého bohatstva, teda len vlastníctva celkových aktív, sa zvýšila koncentrácia vlastníctva v najvyššom kvintile, keď 20 % domácností vlastní 54 % celkových aktív (v HFCS1 to bolo 48 %) a vo všetkých ostatných častiach rozdelenia vlastníctvo celkových aktív pokleslo.⁸

Z hľadiska vlastníctva reálnych aktív nastal pomerne výrazný pokles v miere vlastníctva hlavného bývania z úrovne 90 % domácností v HFCS1 na 85 % domácností v HFCS2.

Zadlženosť slovenských domácností sa zvýšila. Vzrástla priemerná hodnota finančných záväzkov domácností, ako aj podiel domácností, ktoré sú zadlžené (z 27 % na 34 % domácností, čo je však v kontexte krajín eurozóny stále nízka úroveň). Výraznejšie vzrástol podiel domácností, ktoré majú dlh zabezpečený nehnuteľnosťou (z 10 % domácností v HFCS1 na 16 % domácností). Vzrástol aj podiel domácností, ktoré majú dlh v inej forme (z 20 % domácností na 22 %).

Graf 1 Podiel domácností podľa výšky čistého bohatstva (v %)

Zdroj: HFCS 2010, HFCS 2014.

Ukazovatele dlhového bremena zadlžených domácností sa celkovo zvýšili. Pri posudzovaní zadlženosti je dôležité sledovať pomer zadlženia ku zdrojom, ktoré môžu domácnosti použiť na splácanie záväzkov. Vzhľadom na pokles aktív sa pomer dlhu k aktívam zhoršil (na 13 % v porovnaní so 7 % v HFCS1). Ak rast zadlženosti prevyšuje rast príjmov domácností, rastie tiež pomer dlhu k príjmom (na 43 % oproti 23 % v HFCS1). V prípade skupiny domácností s úverom zaručeným nehnuteľnosťou sa naopak podiel dlhu na príjmoch v porovnaní so situáciou v roku 2010 znížil. Pomer dlhovej služby k príjmom poklesol na 14 % (oproti 20 % v HFCS1) a pomer výšky nesplateného úveru k hodnote hlavného bývania domácnosti (*loan to value, LTV*) sa mierne znížil na 35 % (oproti 37 % v HFCS1).

S nárastom zadlženosti domácností korešponduje pokles úverového obmedzenia domácností (t. j. možnosti, že niektorým domácnostiam bola žiadosť o úver zamietnutá alebo mohli získať úver len v nižšej výške alebo s menej výhodnými podmienkami). V porovnaní s HFCS1 poklesol celkový podiel domácností, ktoré uviedli úverové obmedzenia, na 10 % (oproti 12 % v HFCS1).

Hrubé príjmy mediánovej, tzv. typickej domácnosti boli na úrovni 13 132 €. Vyrástli najmä príjmy zo súkromného podnikania, príjmy zamestnancov, príjmy zo starobných dôchodkov a príjmy z pravidelných sociálnych transferov. Stredné hodnoty príjmov z prenájmania nehnuteľností, z podpory v nezamestnanosti a z iných zdrojov poklesli.

Toto zisťovanie obsahuje menej detailné údaje o spotrebe ako v prípade zisťovaní zameraných dominantne na spotrebu domácností (napríklad štatistika rodinných účtov). HFCS obsahuje údaje o spotrebe potravín domácnosťou ako základnej a najdôležitejšej zložke spotreby. Typická slovenská domácnosť minula ročne na potraviny 3 720 €, čo predstavuje 31 % príjmov domácnosti. V porovnaní s výsledkami HFCS1 výdavky na potraviny

vyrástli nominálne (z hodnoty 3 600 € v HFCS1), ale domácnosti minuli na potraviny aj vyššiu časť svojho rozpočtu (v porovnaní s 29 % v HFCS1.)

Výsledky HFCS2 naznačujú, že slovenská domácnosť v priemere ušetrí 131 €, čo predstavuje 10 % jej celkových mesačných disponibilných príjmov. Rozdelenie úspor v SR má podobný charakter ako v ostatných krajinách eurozóny – teda pomerne úzka skupina domácností má dominantný podiel na tvorbe úspor.

Výsledky HFCS2 je potrebné vnímať v kontexte zmien makroekonomického prostredia, ku ktorým došlo v slovenskej ekonomike medzi dvomi vlnami zisťovania. HFCS1 sa realizovalo približne rok po období, ktoré bolo priaznivé pre rast príjmov a spotreby domácností. Po ňom pokračoval niekoľkoročný prepad rastu reálnej spotreby aj reálnych miezd, ktorých oživenie nastalo len krátko pred realizáciou HFCS2.

Rast cien nehnuteľností kulminoval pred realizáciou HFCS1 a v období medzi HFCS1 a HFCS2 ceny nehnuteľností mierne poklesli. Kým pred vrcholom realitného boomeru do roku 2009 prevládali očakávania, že ceny nehnuteľností budú ďalej rásť, počas obdobia stagnácie a poklesu cien sa očakávania automatického rastu cien nehnuteľností vytratil, čo zrejme ovplyvnilo konzervatívnejšie odhady cien nehnuteľností, ktoré uvádzali domácnosti v HFCS2.

Rast finančných záväzkov domácností bol podporovaný poklesom úrokových sadzieb na úvery od bánk, ktorý nastal po uvoľňovaní menovej politiky ECB od roku 2009. Rástli najmä úvery na bývanie.

HLAVNÉ VÝSLEDKY HFCS2

V tejto časti prezentujeme hlavné výsledky zisťovania druhej vlny prieskumu HFCS. Keďže v rámci prieskumu sa zbiera obrovské množstvo údajov na úrovni domácností, ako aj na individuálnej úrovni, nie je možné pre stručnosť prezentovať každý jeden ukazovateľ. Hlavným ťažiskom záujmu HFCS je čisté bohatstvo domácností, ktoré odráža výšku celkových aktív a pasív domácností, rovnako ako štruktúra príjmov. Preto sa v tomto článku bližšie zaoberáme rozdelením čistého bohatstva a príjmov slovenských domácností. Podobne analyzujeme distribúciu spotreby a úspor, aj keď táto časť nie je ťažiskom HFCS zisťovania.

ČISTÉ BOHATSTVO A PRÍJEM

Ekonomický blahobyt a materiálny životný štandard domácností je vo veľkej miere podmienený ich prístupom k ekonomickým zdrojom. Ekonomickými zdrojmi domácností sú najmä ich príjmy a bohatstvo. Čisté bohatstvo je definované ako rozdiel medzi celkovými aktívami a celkovými pasívami domácností, pričom celkové aktíva pozostávajú z reálnych a finančných aktív. Hrubý príjem domácností je definovaný ako suma príjmov zo zamestnania a mimo neho pre všetkých členov domácnosti starších ako 16 rokov. Ostatné zdroje príjmov sú zbierané na úrovni domácností.

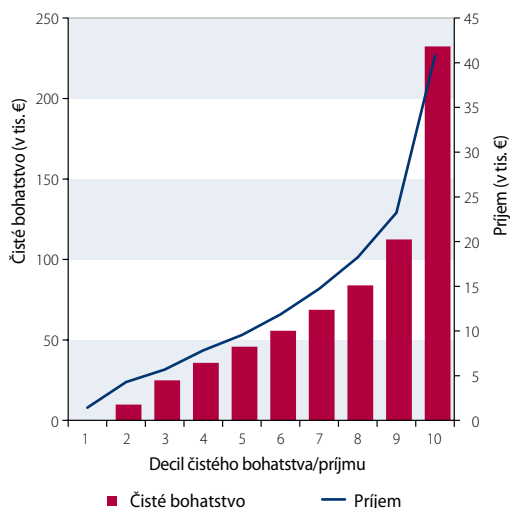
9 Gini index leží v intervale 0 až 1, kde 0 predstavuje absolútnu rovnomernosť (Lorenzova krivka by bola totožná so 45-stupňovou osou) a 1 indikuje absolútnu nerovnomernosť v rozdelení.

Výsledky druhej vlny HFCS indikujú, že priemerná nominálna hodnota čistého bohatstva slovenských domácností bola na úrovni 65 683 € (medián: 50 220 €). Slovenské domácnosti disponujú priemerným hrubým ročným príjmom v hodnote 15 425 € (medián: 13 133 €). Výrazne vyššia priemerná hodnota čistého bohatstva/príjmu v porovnaní s mediánmi naznačuje nerovnomernosť v rozdelení. Nerovnomerné rozdelenie bohatstva a príjmov domácností môžeme sledovať aj na grafoch 2 a 3. Tvary Lorenzových kriviek naznačujú, že príjem domácností je rozdelený mierne rovnomernejšie v porovnaní s čistým bohatstvom. Z grafu vyplýva, že vrchných 20 % domácností vlastní vyše 50 % celkového čistého bohatstva spoločnosti a naopak, spodných 40 % vlastní iba niečo vyše 10 % čistého bohatstva. S vyššou ne-

rovnomernosťou v rozdelení čistého bohatstva korešponduje vyšší vypočítaný Gini index nerovnosti čistého bohatstva s hodnotou 0,45 v porovnaní s Gini indexom pre príjmovú nerovnosť na úrovni 0,37.⁹

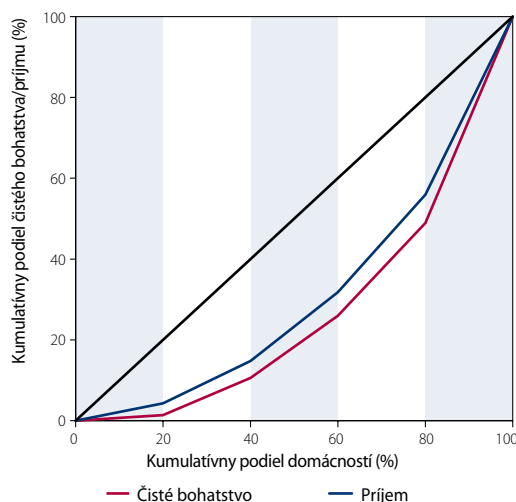
Úroveň čistého bohatstva ovplyvňuje viacero faktorov, ako je hodnota hlavného bývania, ale aj príjmy domácností. Regionálne rozdiely v úrovni čistého bohatstva v závislosti od hodnoty hlavného bývania a výšky príjmov domácností sú zobrazené na grafe 4 a grafe 5. Vo všeobecnosti môžeme sledovať trend, že regióny s vyššími priemernými (mediánovými) príjmami a väčšou hodnotou obydlija majú tendencie disponovať vyšším čistým bohatstvom. Z grafov vyplýva, že bratislavské domácnosti disponujú výrazne vyššími príjmami, bývaním s vyššou hodnotou

Graf 2 Výška čistého bohatstva a príjmu podľa decilov (v tis. EUR)

Zdroj: HFCS 2014.

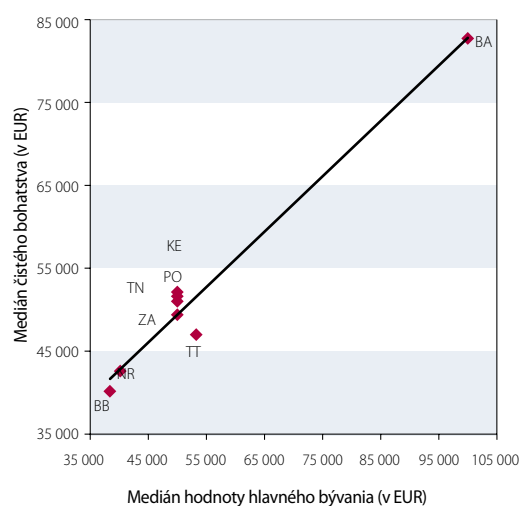
Graf 3 Podiel čistého bohatstva/príjmu vo vlastníctve x percent domácností (Lorenzova krivka)

Zdroj: HFCS 2014.

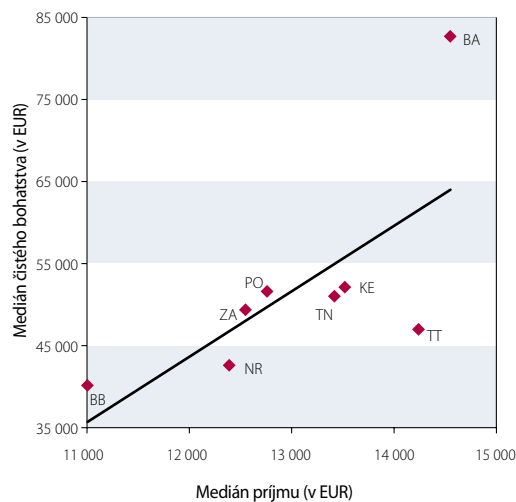
Poznámka: 45-stupňová os v grafe (čierna čiara) znázorňuje rovnomerné rozdelenie.

Graf 4 Korelácia čistého bohatstva a hodnoty hlavného bývania domácnosti podľa regiónov

Zdroj: HFCS 2014.

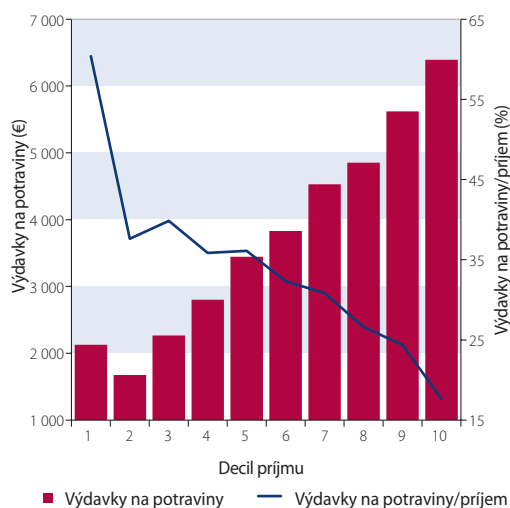
Graf 5 Korelácia čistého bohatstva a príjmu domácnosti podľa regiónov

Zdroj: HFCS 2014.

Graf 6 Priemerné ročné výdavky na potraviny (v EUR) a ich podiel na celkových príjmoch domácností (v %) podľa príjmového rozdelenia

Zdroj: HFCS 2014.

a vyšším čistým bohatstvom v porovnaní s ostatnými regiónmi.

SPOTREBA A ÚSPORY

Primárnym cieľom zisťovania HFCS je zber informácií týkajúcich sa finančných aktív a pasív domácností. Tento prieskum však čiastočne zachytáva aj informácie o spotrebe a úsporách domácností, ktoré môžu významne pomôcť pri analyzovaní ekonomického správania domácností. Spotreba domácností je zachytená výdavkami domácností na potraviny doma a mimo domova. Úspory sú definované ako suma na-

šetrená z mesačného disponibilného príjmu domácností.

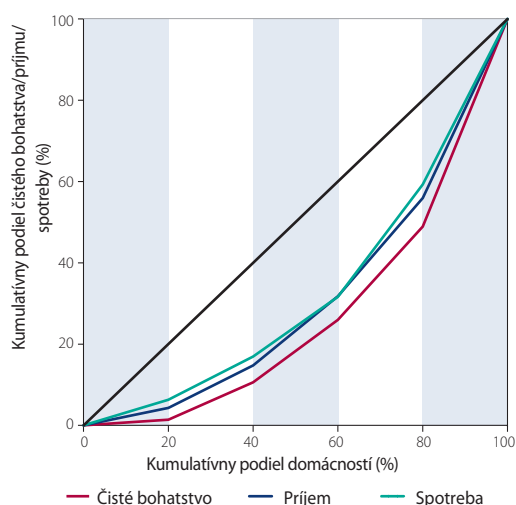
Hlavným indikátorom spotreby v rámci zisťovania HFCS sú ročné výdavky domácností na potraviny doma a mimo domova. Výsledky naznačujú, že slovenské domácnosti v priemere ročne minú na potraviny doma alebo mimo domova 4 025 €, pričom medián týchto výdavkov dosahuje hodnotu 3 720 €. Podiel výdavkov na potraviny na celkových príjmoch na Slovensku v priemere predstavuje 31 %, čo je v súlade so spotrebným košom HICP. Navyše charakter spotreby domácností výrazne ovplyvňujú rôzne regionálne a demografické ukazovatele, ako je veľkosť domácnosti, vek, vzdelanie alebo zamestnanie referenčnej osoby domácnosti.

Ročné výdavky na potraviny doma a mimo domova sa menia najmä v závislosti od úrovne príjmov a čistého bohatstva domácností. Vo všeobecnosti platí trend narastajúcich absolútnych výdavkov na potraviny s rastúcimi príjmami domácností. Naopak podiel výdavkov na potraviny z celkového príjmu domácnosti je vyšší v nízkopríjmových domácnostiach a postupne klesá s rastúcimi príjmami (graf 6), čo je v súlade s Englovym zákonom (domácnosti s rastúcimi príjmami mieniajú menšiu časť svojich príjmov na statky základnej spotreby).

V prípade spotreby môžeme sledovať rovnomernejšie rozdelenie v porovnaní s distribúciou čistého bohatstva alebo príjmov domácností, čo je znázornené Lorenzovou krivkou na grafe 7 a hodnotou Gini indexu 0,34.

Oblasť tvorby úspor je novou témou v zisťovaní HFCS a dopĺňa tak celkovú informáciu o hospodárení domácností. Slovenská domácnosť dokáže mesačne v priemere nasporiť približne 131 €, pričom však polovica domácností nasporí menej ako 50 € (viac ako 70 % slovenských domácností

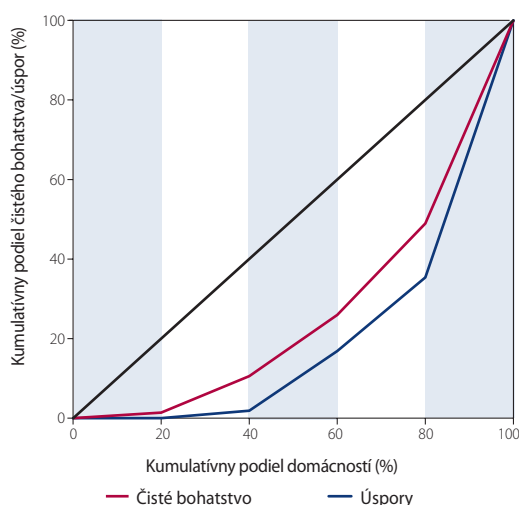
Graf 7 Podiel čistého bohatstva/príjmu/ spotreby potravín vo vlastníctve x percent domácností (Lorenzova krivka)

Zdroj: HFCS 2014.

Poznámka: 45-stupňová os v grafe (čierna čiara) znázorňuje rovnomerné rozdelenie.

Graf 8 Podiel úspor/čistého bohatstva vo vlastníctve x percent domácností (Lorenzova krivka)

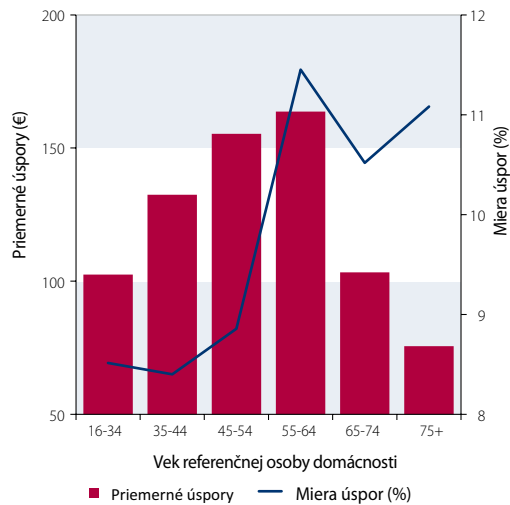

Zdroj: HFCS 2014.

Poznámka: 45-stupňová os v grafe (čierna čiara) znázorňuje rovnomerné rozdelenie.

Graf 9 Priemerné mesačné úspory (v EUR) a miera úspor domácnosti (v %) podľa veku referenčnej osoby domácnosti

Zdroj: HFCS 2014, NBS.

nasporí menej ako priemernú sumu). V priemere domácnosť usporí približne 10 % jej disponibilného príjmu.

Lorenzova krivka na grafe 8 naznačuje, že distribúcia celkových úspor je rozdelená podstatne nerovnomernejšie v porovnaní s distribúciou čistého bohatstva domácností, keď spodných 30 % domácností má nulové úspory a vrchných 20 % vlastní vyše 60 % celkových úspor. Gini index nerovnomernosti v úsporách predstavuje hodnotu 0,58.

Výška úspor je determinovaná najmä príjmami domácností. Domácnosti s vyšším príjmom nasporia výrazne viac, v prípade 20 % domácností s najvyšším príjmom je to viac ako 300 € pri miere úspor 14 %. Naopak 20 % domácností s najnižšími príjmami dokáže mesačne v priemere ušetriť len niečo vyše 30 €, čo predstavuje zhruba 6 % ich disponibilného príjmu.

Podobne ako v prípade ostatných ukazovateľov finančnej situácie a spotreby domácností, aj charakter úspor sa výrazne mení v závislosti od

rozičných regionálnych a demografických charakteristík domácností. Napríklad výška úspor sa líši z hľadiska pracovného statusu a najvyššieho dosiahnutého vzdelania referenčnej osoby. V zásade platí, že najviac priemerne mesačne usporí domácnosť so samostatne zárobkovo činnou referenčnou osobou a domácnosť s vysokoškolsky vzdelanou referenčnou osobou s priemernou výškou mesačných úspor 185 €, respektíve 215 €, a mierou úspor 11 %, respektíve 12 %.

Charakter tvorby úspor sa výrazne mení aj podľa veku referenčnej osoby domácnosti. Priemerná výška úspor, ako aj pomer úspor k príjmom postupne rastie s vekom referenčnej osoby a v dôchodkovom veku referenčnej osoby zas klesá. Tvorbu úspor z hľadiska veku zachytáva graf 9.

ZÁVER

V tomto článku sme stručne prezentovali výsledky druhej vlny prieskumu finančnej situácie a spotreby slovenských domácností, ktorý uskutočnila Národná banka Slovenska v roku 2014.

Z dôvodu stručnosti sme prezentovali len najdôležitejšie výsledky a zistenia prieskumu. V budúcnosti sa bude Národná banka Slovenska zameriavať na detailnejšie analýzy venované mnohým parciálnym otázkam, ktoré vyplynuli z týchto prvých výsledkov.

Naším záujmom je doplniť pohľad na ekonomiku Slovenska aj o optiku, ktorú poskytujú údaje na mikroúrovni. Národná banka Slovenska preto poskytuje výskumným a vedeckým pracovníkom prístup k tejto anonymizovanej databáze na účely štatistického spracovania a nekomerčného empirického výskumu na základe žiadosti o poskytnutie údajov. Túto žiadosť možno poslať na adresu hfcs@nbs.sk, kde je potrebné detailne špecifikovať plánované využitie údajov. Údaje poskytneme, pokiaľ navrhované zámery ich využitia budú v súlade s našimi záväzkami, ktoré máme voči zúčastneným domácnostiam. Dôraz kladieme hlavne na ochranu osobných údajov a na využitie dát výhradne na nekomerčné účely.